

5. Комаров В. Перспективи вдосконалення законодавства України про нотаріат / В. Комаров // Юридичний Вісник України. – 2008. – № 18–19 (травень). – С. 6–9.
6. Меркушкин Г.В. Становление и развитие российского нотариата / Г.В. Меркушин // Вестник МГУ. – 2002. – №. 6. – С. 90–99.
7. Нотариат во Флориде [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.russian-florida.net>.
8. Організація нотаріату в Польщі // Нотаріат для вас. – 2001. – № 5. – С. 16.
9. Радзівська Л. Нотаріат в Україні: Навч. посіб. / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка / Людмила Костянтинівна Радзівська (ред.). – 2. вид., стереотип. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 528 с.
10. Сміян Л.С. Нотаріат в Україні. Загальна частина: підручник / [Л.С. Сміян, П.Г. Хоменко, Ю.В. Нікітін]. – Київ : КНТ, 2009. – 632 с.
11. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків: підручник / Д.І. Яворницький. – Львів : Світ, 1990. – 376 с.

The present article researches actual issues of formation and development of institute of the notariate in Ukraine and its directions, further reforming of the Ukrainian legislation in the sphere of notarial activity in accordance with international land European standards.

Keywords: *notariate, legal regulation of a notariate in foreign states, reforming of the institute of notariate, etc.*

В статье исследуются актуальные вопросы становления и развития института нотариата в Украине и его направления, дальнейшее реформирование законодательства Украины в сфере нотариальной деятельности в контексте международных и европейских стандартов.

Ключевые слова: *нотариат, правовое регулирование нотариата в зарубежных странах, реформирование института нотариата и т.д.*

УДК 346.7:339.338(477)

Л.В.Машковська,
к.ю.н., доцент кафедри
соціально-гуманітарних і правових дисциплін,
Уманський національний університет садівництва

СФЕРА НЕКОМЕРЦІЙНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ: ПІДСТАВИ, ПЕРЕДУМОВИ, ПОХІДНІ ТА СУПУТНІ ВІДНОСИНИ

Стаття присвячена методології вивчення таких наукових категорій, як підстави виникнення (зміни, припинення), передумови, похідні та супутні відносини у сфері некомерційного господарювання. Сформульований обсяг таких понять, здійснено розмежування і показана цінність їх використання в науково-практичному аналізі.

Ключові слова: *передумови, похідні відносини, супутні відносини, некомерційне господарювання, господарське право*

Розвиток сучасної господарської діяльності був би неможливим, якби не охоплював усі прояви виробничих та суміжних відносин, у тому числі особливості господарювання у некомерційному секторі. Некомерційна господарська діяльність визначається як самостійна систематична господарська діяльність, здійснювана суб'єктами господарювання, направлена на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку.

Некомерційна господарська діяльність здійснюється суб'єктами господарювання, яким здійснення господарської діяльності у формі підприємництва заборонено законом (ст. 52 ГК України). Не можна заперечувати соціальну спрямованість багатьох господарських відносин. У цьому контексті некомерційна господарська діяльність потребує особливої уваги.

На жаль, питання некомерційної господарської діяльності не достатньо розкриті у правовій літературі. Окремі проблеми цієї діяльності досліджено у роботах С.О. Тенькова, В.С. Щербини, О.П. Подцерковного, О.Ю. Літвіної, О.В. Обод, Л.І. Якобсона та інші. Разом із тим відповідні висновки потребують суттєвого доповнення у зв'язку із необхідністю врахування зв'язку комерційної

та некомерційної господарської діяльності, взаємодії некомерційної діяльності суб'єктів права із підставами її виникнення, супутніми та похідними відносинами, що і є метою розгляду цієї статті.

Сукупність методів, які повинні застосовуватися при правових дослідженнях будь-якої сфери, необхідно піддавати вивченню на предмет здатності доходити не тільки науково-практичних висновків, а й до досягнення завершеного і цілісного виду дослідження. Адже системний підхід до вивчення відносин, зокрема, у сфері некомерційного господарювання, дозволяє усунути прогалини в дослідженні правових інститутів, рівномірно розподілити наукові зусилля на досліджуваному матеріалі, наситити роботу доказовою базою і змістовними висновками, які враховують всі прояви проблемної категорії.

Дослідження різних авторів у соціально-правовому середовищі нерідко виявляють фрагментарний підхід до дослідження правовідносин, коли аналіз правових інститутів здійснюється лише виходячи з аналізу елементного складу правовідносин, пошуку їх внутрішніх суперечностей і формально-логічних недоліків, прогалин структурного характеру (мікрорівень). Найчастіше дослідження не виводиться на рівень вивчення місця і ролі аналізованих механізмів у структурі інших суспільних інститутів (макрорівень).

Водночас, соціально-правову сутність досліджуваних відносин неможливо пояснити без з'ясування їх обумовленості іншими соціально-правовими процесами. Адже будь-яке соціальне явище, яким зокрема є некомерційне правовідношення, існує не саме по собі, а у взаємодії з іншими елементами соціального середовища, коли не тільки відбувається взаємопроникнення властивостей прилеглих категорій, але і виникла на цій підставі їхня інтеграція найчастіше виступає єдиною можливістю формування суспільного порядку.

Загальнотеоретична конструкція, яка пояснює взаємозв'язок явищ, змушує кожного разу припускати, що проблемні правовідносини впливають на формування властивостей супутніх відносин, а останні характеризуються не меншим ступенем причетності до формування властивостей проблемних правовідносин.

Дослідження повинно виходити із зазначеної макронаукової посилки, щоб не виникали "дрібниці" правового аналізу, які впливають на "чистоту" наукових висновків. Наслідком такого підходу виступає цілісне сприйняття суспільної дійсності, коли право розглядається найважливішим, але не єдиним регулятором людської поведінки, що запобігає неконтрольованому існуванню інших засобів упорядкування, зокрема у сфері некомерційного господарювання, як індивідуальні приписи, заходи інформаційного і психологічного впливу, локальні (корпоративні) норми, економічні стимули, правозастосування і т.п.

Тільки подібний макронауковий аналіз проблемних правовідносин здатний послужити наповненню соціального середовища гармонійними актами правотворчості, що забезпечують динамічну рівновагу соціально-правового буття. При такій рівновазі окремі елементи правового і неправового характеру, будучи підданими змінам, не руйнують рівноважну будову всієї системи через їх попередні науково-обґрунтовані розстановки.

Макронауковий цілісний підхід до вивчення некомерційних господарських правовідносин неможливо здійснити без аналізу прилеглих правовідносин, до яких варто зараховувати підстави виникнення (зміни, припинення) правовідносин, їх передумови, похідні і супутні відносини.

Детермінувати обсяг і властивості кожних із зазначених наближених відносин – значить з'ясувати властивості середовища, в якому існують проблемні правовідносини, а отже – не тільки охопити широким кругозором їх негативні і позитивні характеристики, але і змоделювати поведінку пропонуваніх правових удосконалень (без яких наукові розробки втрачають будь-який сенс) у середовищі сукупного соціально-правового устрою.

Першим кроком при виконанні цього макронаукового завдання стосовно некомерційного господарювання повинне стати теоретичне відмежування проблемних відносин від близьких правовідносин. На цьому етапі важливо не лише відокремити схожі і прилеглі до проблемних відносини, події і юридично значущі вчинки, але і показати самостійні риси некомерційного середовища шляхом схематичного виділення цього організаційного утворення із системи інших суспільних відносин. Це необхідно для творчого пізнання домінант і складників проблемних правовідносин, а також дослідження специфіки механізму організаційного впливу, що на них чиниться.

Викрнання названого завдання нашоюхується на проблему диференціації передумов і підстав виникнення (припинення) правовідносин.

Традиційно в середовищі прилеглих відносин виділяються підстави виникнення (зміни, припинення) правовідносин. Під ними розуміються юридичні факти, тобто події і юридично значимі

дії учасників правовідносин, які викликають безпосередньо виникнення (зміну, припинення) проблемних відносин. При цьому в середовищі юридичних фактів у науці проводяться внутрішні галузеві градації. Так, Г.Ф. Шершеневич у сфері припинення цивільних правовідносин виділяв юридичні факти зречення від права (наприклад, відмова судовласника від прав на затонуле судно), відчуження права (наприклад, заміна особи в зобов'язанні), втрати права (позбавлення права через вирок суду), злиття прав і обов'язків (перехід до боржника у спадок прав кредитора), припинення права у вузькому значенні слова (загибель об'єкта права) [1, 76–78].

Підставою виникнення некомерційних господарських відносин у цьому сенсі варто вважати факт укладення господарського правочину суб'єктом, що унесений до Реєстру неприбуткових установ та організацій, або інший юридичний факт, що впливає на виникнення саме господарських, а не будь-яких інших прав та обов'язків суб'єкта некомерційного господарювання. У цьому контексті не можна вважати господарським правочин між благодійною організацією та громадянином – не господарюючим суб'єктом щодо надання благодійної допомоги, адже ані за суб'єктом складом, ані за характером ці відносини не є господарськими.

Так само політичні партії вступають у відносини із Центральною виборчою комісією України. Ці відносини, передусім за характером, не є господарськими. Господарські правочини, наприклад, укладаються суб'єктом некомерційного господарювання із теплопостачальником щодо систематичного обігріву певного приміщення громадської організації тощо. Поза цих правочинів, що є супутніми до основної діяльності цієї організації, її основна суспільна діяльність унеможлилювалась.

Із цього випливає не лише матеріально-правове значення правочину (він, насамперед, підпорядковується положенням Господарського кодексу, а потім – Цивільного), але і господарсько-процесуальний наслідок. Зокрема, справи, що впливають з господарського правочину суб'єкта некомерційного господарювання, розглядаються у господарських судах України за правилами господарського процесуального кодексу України.

Передумови правовідносин необхідно відокремлювати від підстав їх виникнення (зміни, припинення). Тлумачення поняття «передумова» можна виявити в словнику Ожегова [2, с. 533]: попередня умова чого-небудь. Виходячи з цього, під передумовою некомерційних господарських правовідносин слід розуміти будь-які пов'язані з некомерційними відносинами, дії або події, які прямо не спричиняють виникнення (зміну, припинення) цих відносин, на відміну від підстав їх виникнення (зміни, припинення), але створюють умови (як правило, попередньо) для їх нормального здійснення і функціонування.

Наприклад, найважливішими передумовами розрахункових відносин вважаються договір банківського рахунка і основне майнове зобов'язання, що викликало потребу у розрахункових відносинах [3, 134]. У сфері некомерційного господарювання основною передумовою є включення суб'єкта некомерційного господарювання до Реєстру неприбуткових установ та організацій на підставі положень Податкового кодексу України.

Те ж стосується й виключення суб'єкта некомерційного господарювання з відповідного Реєстру як передумови припинення некомерційної господарської діяльності та початок комерційної діяльності (підприємництва) такої організації.

У цьому випадку також звертає на себе увагу фахівців низка проблем.

Порівняно з положенням Закону «Про оподаткування прибутку підприємств», що діяв до набуття чинності Податковим кодексом, сьогодні суттєво розширено підстави для виключення організацій з Реєстру неприбуткових організацій та установ. Так, Закон містив норму, яка передбачала, що центральний податковий орган вирішував питання про виключення організацій з Реєстру неприбуткових організацій і оподаткування їх доходів у разі порушення ними положень Закону та інших законодавчих актів про неприбуткові організації. Кодекс ж розширив цю норму додатковим уточненням про те, що саме належить до таких порушень.

Центральний податковий орган вирішує питання про виключення організацій з Реєстру неприбуткових організацій та установ у разі порушення ними положень Кодексу та інших законодавчих актів про неприбуткові організації. До таких порушень також відноситься використання звільнених від оподаткування коштів на цілі, не передбачені статутом, зокрема, для здійснення діяльності, пов'язаної з виробництвом та / або реалізацією товарів, виконанням робіт, наданням послуг, спрямованих на одержання доходу.

Конструкція цієї норми свідчить про те, що використання коштів, звільнених від оподаткування з метою отримання доходу, є лише одним із прикладів використання звільнених від оподаткування коштів на цілі, не передбачені статутом. Тому будь-яке використання коштів неприбутковою

організацією на цілі, що не передбачені статутом, формально є підставою для виключення її з Реєстру неприбуткових організацій відповідно до пункту 157.14 ПК. Зрозуміло, що визначати відповідність або невідповідність використання коштів статутним цілям буде податковий орган під час проведення перевірок.

Принципи, за якими податковий орган буде визначати відповідність або невідповідність використання коштів статутним цілям, нині невідомі [4]. Тому на даний момент можуть виникнути проблеми із оцінкою витрат на оренду офісу, оплату комунальних послуг, придбання автомобіля, оплату послуг юристів і т.п. для некомерційних організацій.

Організаціям залишається або ризикувати із застосуванням правових норм, або кожного разу у випадку виникнення сумнівів щодо правомірності використання майна та коштів звертатися письмово до податкового органу за податковою консультацією, або чекати узагальнення судової практики з цього питання.

Відстоюваний макронауковий підхід до некомерційних правовідносин дозволяє виділити додатково передумовою затвердження статутних положень суб'єкта некомерційного господарювання про здійснення некомерційної діяльності. Адже використання певних доходів на цілі, не передбачені статутом, суттєво змінюють правовий режим господарської діяльності суб'єктів некомерційного господарювання.

Такі відносини є необхідним компонентом некомерційної діяльності. Вони відокремлюються за суб'єктним складом, тимчасовими проміжками і правомочностями сторін від основних некомерційних господарських відносин. Тому є всі підстави розглядати їх самостійною цілісністю і визнавати передумовою некомерційних господарських відносин.

Важливість дослідження передумов правовідносин обумовлена тим, що вони безпосередньо впливають на формування властивостей проблемних правовідносин.

Зокрема, порядок включення суб'єктів некомерційного господарювання до Реєстру неприбуткових установ та організацій передбачає уведення у діяльність цих суб'єктів публічно-правих складників.

Наявні взаємини суб'єктів управлінських відносин, "коли одна сторона (об'єкт управління) поставлена у такі умови, при яких вона змушена підкорятися приписам санкціям або вказівкам іншої сторони (суб'єкта управління)" [5, с. 178]. Таким чином, проникнення публічного складника у процес здійснення некомерційної господарської діяльності обумовлює його змішану приватно-публічну природу і наступні рекомендації щодо закріплення даного інституту не в Цивільному, а у Господарському кодексі України. Даний приклад показує, що аналіз передумов некомерційних правовідносин дозволяє звернути увагу на додаткові грані їх властивостей.

Нарівні з передумовами некомерційних правовідносин необхідно виділяти похідні від проблемних відносин. Під похідними відносинами слід розуміти відносини, які виникають (змінюються, припиняються) внаслідок юридично значимих дій сторін, проблемних відносин і нерозривно пов'язаних з останніми подій. Наприклад, похідними від некомерційних процесів виступають податкові правовідносини зі сплати податку на додану вартість. Суб'єкти некомерційного господарювання не є платниками податку на додану вартість, а тому факт зарахування грошових коштів на поточний рахунок суб'єкта некомерційного господарювання, зокрема, від оренди належного неприбутковій організації майна, не утворює об'єкт оподаткування із цього податку.

Аналогічно факт участі неприбуткової організації у боргових відносинах унеможливує у подальшому провадження у справах про банкрутство при стягненні відповідної заборгованості (крім казенних підприємств, споживчих товариств та благодійних фондів). На цій підставі можуть виникати виключно відносини із примусового стягнення коштів державною виконавчою службою.

У середовищі прилеглих відносин необхідно виділяти також супутні відносини. Супутні – це такі відносини, для яких проблемні відносини виступають передумовами, тобто умовами нормального функціонування. Наприклад, відносини з приводу некомерційної господарської діяльності слугують однією з умов існування відносин кредитування населення, коли йдеться про некомерційну діяльність кредитних спілок, або функціонування різноманітних бірж як організованих ринків товарів (цінних паперів).

Сказане недвозначно доводить організаційну установку явищ із ланцюговим зв'язком, без урахування якої неможливо досягти цілісних результатів теоретичних розробок.

Позначення місця і ролі підстав виникнення, передумов, похідних і супутніх відносин дозволяє спочатку науково, а потім організаційно забезпечити належну комунікацію між ними, нейтралізувати їх негативний вплив один на одного. При цьому найчастіше важливо вийти за межі вузькогалузевого

правового дослідження і синтезувати у взаємозв'язку явищ інститути різних галузей права, економіки, психології, моралі, політики і т.п. В іншому випадку дослідження, зокрема й у сфері некомерційного господарювання, приречені на схоластичний романтизм, за якого відірвані від реальної дійсності плоди наукових досліджень не здатні досягнути і дати насіння для майбутніх суспільно-необхідних паростків.

Література

1. Шершеневич Г.Ф. Курс гражданского права / Г.Ф. Шершеневич. – Тула : Автограф, 2001. – 720 с.
2. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов – М. : Русский язык, 1978. – 848 с.
3. Куник Я.А. Кредитные и расчетные отношения в торговле / Я.А. Куник – М. : Экономика, 1976. – 207 с.
4. Матеріали юридичного відділу. – Одеса, 2006–2009. – Т. 1. – 250 с.
5. Сліпенко Д. Податкові новели для неприбуткових організацій [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://profit-consul.com/ua/blog/78/>
6. Козлов Ю.М. Научная организация управления и право / [Ю.М. Козлов, Е.С. Фролов]. – М. : Изд-во МГУ, 1986. – 245 с.

Article is devoted to the methodology of scientific research such categories as basis of (changes, termination), prerequisites, and related derivatives relation in non-commercial entities. Worded amount of such concepts by division and shows the value of their use in academic and research analysis.

Keywords: *preconditions, derived relations, relationship related, non-profit entity, economic law*

Статья посвящена методологии изучения таких научных категорий, как основания возникновения (изменения, прекращения), предпосылки, производные и сопутствующие отношения в сфере некоммерческого хозяйствования. Сформулирован объем таких понятий, осуществлено разграничение и показана ценность их использования в научно-практическом анализе.

Ключевые слова: *предпосылки, производные отношения, сопутствующие отношения, некоммерческое хозяйствование, хозяйственное право.*